

„TEJFOGGAL KŐBE MÉRT HARAPTÁL?” FÁBRY ZOLTÁN JÓZSEF ATTILA-INTERPRETÁCIÓJA

Kovács Győző
az irodalomtudomány kandidátusa

„Milyen messze van! Világá ment, hogy betöltse öntörvényét: »A világ vagyok – minden, ami volt, van«. Most látjuk csak, »milyen óriás ő«. Nagy lett. Mint a mosóteknő falta Mama. Aki a világirodalom legszebb, leggyengédebb hasonlatát írta – »szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében« – immár a világirodalom elorozhatatlan tartozéka, egyik legdinamikusabb erőforrása: költő, aki makulátlan marad, és makulátlaná avat minden elnyomásból, jogtalanságból fakadó kétségbeesztust...»

Fábrý Zoltán 1965-ben az *Élet és Irodalom*, valamint a pozsonyi *Irodalmi Szemle* áprilisi számában – ismereteink szerint életében utolsó alkalommal – írta József Attiláról az idézett sorokat.

Meghatározásként is felfoghatjuk e mondatokat, miként az 1965-ben több és más lényeges kérdésben nyújtott definícióját is; mint például az általa értelmezett és képviselt *vox humanát*.

Az alábbiakban nem szólhatunk – bár komoly és nagy irodalma van – József Attila és a KMP kapcsolatáról. Legfeljebb amily mértékben érintett Fábrý egy ilyen összefüggésben. Az 1931. szeptemberi levélre gondolunk. Bizonyos: József Attila életének nagyon nehéz, emberileg szinte elviselhetetlen korszakában fordult a stószí íróhoz.

Viszont szólnunk kell arról: mint József Attiláról írt cikkeiből (főként az 1945 *utániakból*) kitűnik – Fábrý Zoltán vállalta a kor, az inkább ideológiai forrásokra visszavezethető közmegegyezés irodalmi kánonját, a

lírai létformára utaló Petőfi Sándor – Ady Endre – József Attila „vonulatot”.

Föl kell említenünk azt is: Fábrý Zoltán számára többnyire a művek mögött föllelhető írói magatartás erkölcsi súlya élvezett elsőbbséget. Az általa írott József Attila-cikkekben sem tagadhatta meg önmagát.

Köztudott: nagymértékű volt, az egész írói pályát eldöntő Ady Fábrý Zoltánra tett szellemi hatása. Már-már szállóigévé vált: „Ady igaza”, Ady és Fábrý. A „humánnummal telítettséget” jelentette ez a szellemi kapcsolat.

Fábrý értelmezésében létezett bizonyos különbözőség Ady és József Attila között. Ady: a gőgös nagyúr, a parancsoló; József Attila: a védtelen, a kiszolgáltatott, árvaságával. S ez összhangban áll(t) Fábrý érzékenysévével, a líraisággal, mely a stószí íróra oly jellemző; a végkifejletben, a már idézett írásban, annak címében is kifejezésre jut (Tejfoggal kőbe mért haraptál?). A *szlovákiai magyar író* megértette ezt az emberi és írói védtelenséget. Más összefüggésben: árulkodó Fábrý 1948. februári noteszbejegyzése: „József Attilának a szegénység éppoly muszáj és ihletője, mint Adynak egy Léda. Az ebből adódó különbség: a különbség.”

Ugyanakkor: maga Fábrý Zoltán egyenlíti az említett különbözőséget; azzal, hogy az „Ady nem halt meg” formulához csak a „József Attila nem halt meg” ébresztő gondolat csatlakozhat.

Fónod Zoltán, Fábrý pozsonyi monográfusa két kötetben is (*Megmozdult világban*, 1987; *Perben a történelemmel*, 1993) foglalko-

zik a stószí író Ady szellemi, illetve József Attila kapcsolatával. Szépen és pontosan „lettá-rozza” e kapcsolatok idő- és térbeli változásait, viszonyítva is Fábry szellemi változásaihoz.

Fábryt idézve Fónod Zoltán egy más oldalú közelítéssel hívja fel a figyelmet az Ady–József Attila „egyenlítésre”. Az *Antisematiszmus* „szólatatja” meg. A költészet lényegét a paradoxia műfajaként tekinti. A kollektívum és a magány kapcsolatában. Ugyanis – idézve Fábryt – „nagy az, aki többet tud, mond és tesz másnál és másokért. Nagy az, akit mások avatnak és emelnek maguk fölé. A költő magányát nagysága szünteti meg: visszhangja”. Íme, a Fábry értelmezte költői magány és felolvadás a kollektívumban – Ady és József Attila példáján tanulva.

Fábryt, miként Fónod Zoltán utal is erre, József Attila példája és verse arra tanítja, hogy a Thomas Mannt köszöntő lírában az „emberhez méltó értelen” a vox humanat idézze és igazolja, és úgy vállalja az ugyancsak József Attila idézte „talpig hűséget”...

A József Attila-filológia egyik fejezete Fábry Zoltán írásaiban lelhető. Mit mutatnak e fejezet adatai?

Közel három és fél évtizedet ölelnek fel. Pontosabban: 1931 augusztusától 1965 áprilisáig. Vercímekben fogalmazva: a *Dönts a tőkét, ne siránkozz* című kötettel indulva a „Tejfoggal kőbe mért haraptál” (*Karóval jöttél*) kérdéséig. A Fábry szerkesztette *Az Út* – szándéka szerint – „kristályosító pont”-ként indult (1931-ben). Sajátos; az 1948. decemberi, négy részből álló József Attila-émlékezés (*József Attila szlovákiai emléke* I-IV.) lett ilyen kristályosító pont; mint prizmán keresztül múlt és jelen) jövő élesedik meg. Vissza és előre... Mi már tudjuk, a sor a 60-as évek közepéig húzódik tova. A változásban – a Fábry-írások tanúsága szerint – az állandó tényező: Ady után és mellette – József Attila.

Egyébként az 1948. december 15. nevezetes dátum: az újjáéledő szlovákiai magyar sajtó újjáéledése – az *Új Szó*. „Az első szó”.

Olvassuk csak a jellegzetes Fábry Zoltán-i hangvételi sorokat József Attiláról (1948. decemberében): „Sose járt tájainkon, az ökömýállal befont őszi Csallóközött éppúgy nem ismerte, mint a fehéren szikrázó téli Tátrát... Tájainkon nem járt... Amikor beteg lett, gyógyírként a stószí fenyvesek várták, de helyette halálhíre jött csupán: a balatonszárszói tragédia... József Attila tizenegy éve, és ma alakja, költészete, élete és halála állandó magyar napirend: Petőfit és Adyt kivéve költő ennyire eluralkodón nem élt népében... Utcákat neveznek el róla... márványba, kőbe, bronzba faragják... Szelíd-keserű csillagdidergése feloldódott... Aki a csillagok távlatába énekelte bele magát, akit a csillagok néznek és óvnak, arra az ország is igent bólinthat: önmagát becsüli meg a nép, mely József Attilát vállalja...”

(Csak zárójelben, de nem mellékesen jegyezzük meg: ennek az írásnak többféle és többfelé mutató, szerteindázó változata létezik; egyik szára kapott helyet a *József Attila-émlékkönyv*-ben.)

S míg mi csodáljuk a sajátos hangvételi Fábry Zoltán-i sorokat, a lágyaságot, ahogyan a stószí magányban írni tudott, Fábry már a figyelmet – egyetlen szellemi mozdulattal – a tizenöt év előtti történetekre fordítja. Arra az időszakra irányítja a figyelmet, melyben „József Attilának legvisszhangtalanabb kötete” jelent meg, a *Dönts a tőkét, ne siránkozz!*

Akkor, 1931-ben (*Az Út*-ban) sem hagyja cserben jellegzetes stílusa; ugyanis József Attila e kötetében „egy garabonciás fürgeségével jön, vágat és rohan tovább. Csóvavető, tetőgyújtó, bizakodó hitet hunyorító, erőf paskoló és felrázó, aki széttép, szétmar, szétnevet, tönkresulykol mindent, ami nem az osztályharcot szolgálja. Még a verset is szétmorzsolja, félredobja, kijátssza, hogy bolondos fintorral annál jobban kisikolthassa a végső harcot... Aki a pesti atmoszférában ilyen hangot tud megütni, azt többé nem kell félteni. Egészséges és erős. Kacagva... önti, gyömöszöli a saját erejét, bizakodását má-

sokba, csüggedőkbe, ahol ilyen hangra már képtelennek hittük az embereket. József Attila hangja: egészség, erő, az osztályharc mindig felújuló tavasza...”

Fábry Zoltán mindezt egy lélegzetre, egyetlen „szuszra” írta le; igaz, 1931-ben ő is radikális, osztályharcos korszakát élte. Nyilvánvaló, hogy ő is igenelte a *Szocialisták* sorait, mint programot: „Vers, eredj, légy osztályharcos! A tömeggel együtt majd felszállsz...” Őt is a *Lebukott*-ak sorsa érdekelte, hiszen ezt közölte (csonkán is) Az Út-ban.

Ez az a korszak, a pillanat, amikor – ismételjük – József Attila megírhatta neki, Stószra az emlegetett, 1931. szeptemberi levelét.

De hát az idő változásával – változtak a gondolatok. Fábry is elmélyültebb lett, bölcsőbb lett. Korábbi hite beágyazódott az emberség, a költészet befogadó melegébe. Tíz-tizenkét évvel József Attila halála után – Juhász Gyula tragikus alakját is földidézve – szelíd alázattal és igenlő megadással nyugtázhatta a történeteket: „Az igazi költészet ára mindig egy ember élete. Értelme, a passió lényege: az áldozati felajánlás. El kell árulnia, hogy mindenkié lehessen, el kell emésztenie, hogy mindig és mindenütt mondható legyen...”

Igen, ezen a ponton, e pillanatban: József Attila – Fábry által – felemeltetett!

1950-ben azt a József Attilát ünnepli, aki mint „költő, tilalomfákkal volt körülvéve”, aki mégis gazdag volt. Erkölcsileg gazdag: „neki sikerült: szabad maradt, tiszta maradt, egész maradt, egyetlen és egyéni: József Attila!” Íme: Szlovákiában, „Szlovenszkón” ölelő karokkal fogadják; hiszen Fábry – talán nem is leplezetten – önmagát is e képben látta: „József Attila szabad volt, szegény volt, tiszta volt. Pénz meg nem vette, nyomor nem tántorította, üldözés nem puhította, visszhangtalanság nem bántotta”.

Két esztendővel később emígy nyugtázta József Attila vagyonát: „Szegény volt, de tudta kincsét, vagyonát: megtartó, megváltó hallhatatlanságát. Rám tekint, pártfogón, e

század: / rám gondol, szántván, a paraszt”.

Így köti-fűzi József Attilát és költészetét a szlovákiai magyar költőkhöz, a *Kassai Napló*-hoz, no meg Földes Sándorhoz, Győry Dezsőhöz, Márai Sándorhoz, Komlós Aladárhoz, Simándy Pálhoz, Kozári Dezsőhöz és még másokhoz, legvégén – érthetően, de nem hivalkodón – önmagához, mint a kassai lap munkatársához...

Ma már úgy látjuk: az 1962–1965 táján a csúcsra értek, megőrző értékben, a csodálatot kifejező Fábry Zoltán-i stílusban a József Attila-emlékezések. Fölemelte a költőt és költészetének értékét a csillagok világába, vissza is nézve közel másfél évtizeddel korábbi önmagára, írására. „Aki a csillagok távlatába énekelte be magát – írtam volt itt, tizennégy év előtt, a meginduló Új Szó első számaiban –, akit a csillagok néznek és óvnak, arra az ország is igent bólinthat; önmagát becstüli meg a nép, mely József Attilát vállalja...”

Akár végszó is lehetne ez – írásunk végén.

De hát Fábry Zoltán még fokozni is képes, hiszen: „József Attila erősebb volt győnge életénél: halálában óriássá magasodott... Az igaz ige testet öltött és József Attila világalóság lett: világtényező, világhatalom...”

A végszó lehet az, amikén – mint említettük – utolsó írásában idézte fel és idézte meg Fábry József Attilát. „A már mindenütt jelenvalót”, József Attila „világlélegző élő lelkét”, az „óriást, kinek tejfoggal kellett kőbe harapnia...”

Sha Fábry az írása elején azt írta, így indította: „Milyen messze van!” – most itt, a végén csak ezt írhatta: „Öleljétek magatokhoz, magatokba! Tiszta szívvel... el ne engedjétek: milyen közel van!”

Kulcsszavak: *Ady, emberség, vox humana, lírai létforma, költő, szépség, szabadság, árvaság, kiszolgáltatottság, erkölcsi gazdagság, csillagok.*